

Tore Selmer

"Operasjon Asfalt" og Tjøtta Krigskirkegård

En analyse av Krigskirkegårdens avisomtale fra
1953 til 2013

Bacheloroppgave i Bachelor Historie

Veileder: Maria Fritsche

Mai 2022

Tore Selmer

"Operasjon Asfalt" og Tjøtta Krigskirkegård

En analyse av Krigskirkegårdens avisomtale fra 1953
til 2013

Bacheloroppgave i Bachelor Historie
Veileder: Maria Fritsche
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	2
1.1 Problemstilling	2
1.2 Kilder og Metode	3
1.3 Tidligere litteratur	5
1.4 Oppgavens struktur	7
Kapittel 2: Bakteppe	8
2.1 «Operasjon Asphalt», hva er det?.....	8
2.2 Minnsted.....	11
Kapittel 3: Kvantitativ og kvalitativ analyse.....	13
3.1 Hvor ofte blir krigskirkegården omtalt?.....	13
3.2 Hvordan ble kirkegården omtalt?.....	16
- 1953	16
- 1963	18
- 1973	19
- 1983	20
- 1993	22
- 2003	23
- 2013	25
3.3 Hvordan har avisomtalen utviklet seg?	30
Kapittel 4: Avslutning og konklusjon	32
Bibliografi	34

Kapittel 1: Innledning

«Operasjon Asphalt» var en aksjon som ble gjennomført like etter andre verdenskrig, med mål om å samle alle sovjetiske krigsgraver i Norge på ett sted. Operasjonen er i norsk historie noe som først i senere tid er blitt utforsket av akademia. Særlig etter slutten på den kalde krigen fikk temaet om de sovjetiske krigsfangenes skjebne i Norge økt oppmerksomhet. Temaet har siden slutten av 90-tallet fått ett begrenset omfang med bøker og artikler som utforsker denne tidligere «ukjente» operasjonen. Min egen interesse for tematikken ble vekket under en klassetur på ungdomsskolen til Tjøtta i Alstahaug. Her ble nysgjerrigheten min vekket gjennom historielæreren sin sterke interesse for lokalhistorien til området og gode evne til å formidle hva en slik kirkegård gjorde på et lite sted som Tjøtta. Med tiden har jeg fått en økende interesse for historiefaget og spesielt lokalhistorien på Helgeland. Spørsmål som «hvorfør kirkegården ble plassert akkurat her?» ble meget interessante. Av den grunn er det en glede å skrive om et tema som står meg så nært. Å forske og undersøke krigsfangenes skjebne og bakgrunnen til hvorfor de sovjetiske likrestene ble flyttet til Tjøtta er svært spennende. Å selv kunne bidra til å formidle og forske på lokalhistorien er en sterk motivasjon for valget av dette som tema.

1.1 Problemstilling

Med utgangspunkt i Helgelands Blad ønsker jeg å undersøke hvordan avisomtalen til krigskirkegården på Tjøtta har endret seg fra åpningen i 1953 frem til 60års jubileet i 2013. Hypotesen er at krigskirkegården har mer avisomtale i nyere tid. Altså at minnet om krigskirkegården har fått mer plass samt at andre verdenskrig og «Operasjon Asphalt» både omtales og diskuteres mer i de nyere utgavene.

Problemstillingen for denne oppgaven er: Hvordan har avisomtalen til krigskirkegården på Tjøtta endret seg over tid?

Dette vil suppleres med underspørsmål som:

- «Hvordan blir kirkegården omtalt?»
- «Hvilke aspekter ved krigskirkegården fremhever avisen?»
- «Hvor mye plass får krigskirkegården i avisen og hvordan blir den framstilt?»

1.2 Kilder og metode

I denne oppgaven vil jeg bruke aviser som primærkilder. Mer spesifikt vil Helgelands Blad (HB) undersøkes. Grunnen til at jeg velger å undersøke aviser er fordi dem kan anvendes som et vindu til fortiden og hvordan hendelser ble oppfattet i samtiden. Aviser kan også enkelt benyttes i en komparativ tekstanalyse som kan gi et innblikk i hva som var viktig i tiden det ble skrevet.¹ Dette gjør det mulig å sammenligne aviser over tid og danne et bilde av hva avisene mente var viktig å vektlegge i ulike tiår. Dette gir en god mulighet til å sammenligne hvordan avisdekningen av krigskirkegården på Tjøtta har endret seg frem til i dag. For en avis er det også viktig å velge ut hva som er verdt å skrive om og publisere. Avisene er derfor ikke nøytrale informasjonsformidlere, men en «portvakt» som bestemmer hvilken informasjon som er viktig.² Denne «filtreringen» av informasjon kan gi et godt blikk på hva som gjør krigskirkegården relevant, og hvilke kontekster som gir den nyhetsverdi. Den informasjonen som avisen velger å trykke baserer seg gjerne på etablerte maktstrukturer i samfunnet.³ Dette vil si at avisen kan velge å begrense offentlig diskurs, som kan tilsi at det ikke er alt avisene ønsker å få på trykk. Derfor kan ikke avisene si alt om hva vanlige folk i samtiden mente. Dette gjelder både om hendelsene som foregikk og hva folket mente om det som kom på trykk.

I nyere tid har aviser også blitt en mer tilgjengelig kilde å undersøke på grunn av den gode tilgangen via databaser. På den andre siden kan tilgangen på aviser i databaser og digitale arkiv være mangelfull og ujevn.⁴ Dette kan være problematisk for en tekst som primært baserer seg på aviser som kilde. Til tross for dette er aviser fortsatt en uvurderlig kilde i de tilfellene relevante aviser er tilgjengelige. Avisene kan settes inn i et større perspektiv der det er mulig å tolke tendensen til hva avisen vektlegger og hvordan den skriver om hendelser i samtiden. Muligheten til å få et innblikk i samtiden er noe som gjør aviser til en spennende kilde. Få primærkilder skriver om en historisk hendelse så kort tid etter den foregikk som det en avis gjør.

Helgelands Blad (HB) er avisen som blir undersøkt i denne oppgaven. Dette er på grunn av HB sin posisjon som uavhengig lokalavis som dekker kommunene Alstahaug, Herøy, Dønna, Leirfjord, Lurøy, Nesna og Træna.⁵ Tjøtta havner under Alstahaug. Historien til avisen strekker

---

¹ Vella, 2009, s. 192

² Ibid, s. 193

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Flo, 2010, s. 170

seg tilbake til 1904 da den ble grunnlagt av Kristofer Forfang. HB ville tidlig utmerke seg som en avis der alle ideer fikk slippe til uavhengig av politisk ståsted.⁶ Før krigen ble det blant annet (bl.a) gitt spalteplass til både NS-tilhengere og personer som stod langt på venstresiden. Dette gjør HB til en avis som tilrettelegger for et bredt meningsmangfold. Avisen kom videre til å bli ledet av Forfangs sønn og deretter sønnesønnen. Sønnen Kalf overtok like før krigen og var svært kultur- og historieinteressert, noe som formet innholdet i avisen frem til 70-tallet da sønnen Svein tok over. Sønnen Svein kom til å føre avisen i en mer Høyre-vennlig retning. Til tross for dette fikk fortsatt meningsmotstandere plass i avisen.⁷ Hvordan lokalavisen har omtalt krigskirkegården er derfor svært interessant. Avisen eksisterer fortsatt under ledelsen av den samme familie til dags dato.⁸ Denne stabiliteten i ledere gjør også utviklingen av avisomtalen fra 50-tallet til 2010-tallet til et interessant analyseobjekt. Avisenomtalen vil bli analysert både kvantitativt og kvalitativt.

I den kvantitative analysen vil jeg undersøke hvor mange ganger Tjøtta krigskirkegård blir nevnt i avisene. Dette vil organiseres gjennom bruk av tre tabeller. Den første tabellen tar for seg antall ganger Tjøtta krigskirkegård blir nevnt i alle aviser nasjonalt, sortert i tiårene fra 1950-tallet til 2010-tallet. Andre og tredje tabell inneholder antall ganger Tjøtta krigskirkegård nevnes i HB som også er fordelt i de samme tiårene. Alle tallene baserer seg på treff i nasjonalbibliotekets digitale arkiv. Treffene er funnet ved bruk av søkeordene «Tjøtta» og «krigskirkegård» i de to første tabellene. Den siste tabellen ser på antall treff i Helgelands Blad med bruk av søkeordene «Tjøtta» og «gravlund». Ordet «gravlund» ble mer brukt enn «krigskirkegård» i de første tiårene, spesielt på 50-tallet. Jeg anvender kvantitativ metode fordi tallene gir et innblikk i når krigskirkegården ble omtalt oftest og om det er ett mønster i når populariteten øker eller synker. Ved å sette tallene inn i en tabell som er inndelt i tiår, gir tallene et oversiktlig bilde over hvilke tiår krigskirkegården blir mest nevnt og om dette stemmer med hypotesen om økt omtale. Det som kan være problematisk med kvantitativ metode er at tallene kan ha mangler, for eksempel kan det være aviser som mangler eller ikke ligger tilgjengelig i nasjonalbiblioteket.

Med kvalitativ metode vil jeg se på artiklene direkte og analysere hva og hvordan HB skriver om krigskirkegården. Dette vil gjøres gjennom bruk av «stikkprøver» og periodisering. Ettersom spørsmålet handler om hvordan avisdekningen har endret seg over tid deles den

---

⁶ Flo, 2010, s. 170

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

kvalitative delen også inn i tiår. For hvert tiår vil det bli tatt «stikkprøver» for å si noe om omtalen. Ettersom det er ett stort tidsrom som undersøkes vil det tas utgangspunkt i året 1953 der alle avisene som referer til Tjøtta krigskirkegård analyseres. Det samme vil gjøres i 1963 og hvert tiende år frem til 2013. Utgangspunktet er satt til 1953 fordi dette er året krigskirkegården offisielt ble åpnet.⁹

Analysen vil bygge på det Stephen Vella kaller den «analytiske verktøykasse». Denne «verktøykassen» er delt inn i tre kategorier. Først den institusjonelle strukturen der fokuset ligger på selve avisen. «Hvem eier den?», «Er den knyttet til et politisk parti/gruppe?» og «hvem er målgruppen?» er sentrale spørsmål her. Basert på svarene som kommer frem kan det allerede sies noe om hvordan avisen vinkler sakene sine. Den andre kategorien «format» handler om hvordan teksten ser ut. Sentrale spørsmål er: «hvor er teksten plassert i avisen?», «er fotografier brukt?» og «hvor stor plass får teksten?». Her vektlegges det visuelle, hvor iøynefallende teksten er. Dette indikerer hvor mye avisen vektlegger den individuelle saken. Siste kategori er «innholdet», hva sier teksten til leseren? Viktige spørsmål her er: «hvem er teksten rettet mot?», «har forfatteren en mening i teksten?», «hvor og når ble artikkelen skrevet?» og «hva slags informasjon utelater forfatteren?».¹⁰ Ettersom det kun er en avis som undersøkes er det de to siste kategoriene som er mest relevant i den kvalitative analysen. Disse spørsmålene vil derfor stilles og brukes i analysen av avisene jeg finner hvert tiende år fra 1953 til 2013. Svarene jeg finner vil sammenlignes med de fra foregående tiår, helt frem til 2013. Deretter vil det komme et avsnitt som vil drøfte og finne en konklusjon på hvordan avisomtalen til krigskirkegården har endret seg over tid.

1.3 Tidligere litteratur

Siden den kalde krigens slutt har den akademiske interessen for de sovjetiske krigsfangene i Norge økt. Denne interessen er merket gjennom flere bøker og artikler om temaet som har blitt skrevet siden 90-tallet. I senere tid er det spesielt to verk som går i dybden i sin beskrivelse av bakgrunnen for «Operasjon Asfalt», gjennomføringen og ettermælet av operasjonen.

---

⁹ Soleim, 2016, s. 217

¹⁰ Vella, 2009, s. 198–200

Den første av disse er boken «Med lik i lasten» (2013) av Halvor Fjermeros.¹¹ Denne boken tar et dypdykk i de personlige forholdene og opplevelsene til dem som hadde tilknytting til operasjonen. Gjennom boken går han gjennom opplevelsene og forholdene krigsfangene opplevde under krigen, bakteppet og motivasjonen for operasjonen, samt opplevelsene og reaksjonen fra både folk som arbeidet med operasjonen og reaksjonen fra sivile på gjennomføringen. Hovedvekten ligger på selve transporten av likrestene fra de ulike delene av landet til Tjøtta. Dette er en bok som gjennom et møte med tidsvitner og personlig vinkling skaper et nyansert og helhetlig bilde av hvordan menneskene i tiden opplevde og reagerte på aksjonen. Dette oppnås gjennom intervju av lokalbefolkningen som var vitne til oppgravingen og transporten på den ene siden og opplevelsen til deltakerne som gjennomførte operasjonen på den andre. Den andre boken er skrevet av Marianne Neerland Soleim, og heter «Operasjon asfalt» - kald krig om krigsgraver (2016).¹² I likhet med Fjermeros sin bok er dette et omfattende verk som også tar for seg bakgrunnen, gjennomføringen og reaksjonene på operasjonen. Boken ser i større grad de politiske forholdene som stod bak operasjonen og spesielt «dragkampen» mellom Sovjetunionen og Norge. Misnøyen fra sovjets side blir detaljert og oversiktlig gjennomgått og beskrevet. Aksjonen blir nøye beskrevet og viser operasjonen fra et politisk nivå, til forskjell fra Fjermeros sitt menneskelig og personlige perspektiv. Den tar ikke kun for seg skjebnen til de sovjetiske krigsfangene, men også til de jugoslaviske og polske ofrene.

Utover dette er også Thor Helge Eidsaune sin artikkel i «årbok for Rana» (1999) om det som blir kalt «kirkegårdskrigen».¹³ Denne artikkelen gir et innblikk i en av de sterkeste lokale reaksjonene mot «Operasjon Asfalt». Artikkelen gir i likhet med bøkene en redegjørelse over bakgrunnen til «Operasjon Asfalt» og gjennomføringen av denne. Den tar for seg den oppstanden som oppstod mot myndighetenes forsøk på å ta med seg likrestene fra kirkegården på Mo, og vektlegger forholdene som ledet til «kirkegårdskrigen». Denne demonstrasjonen mot «Operasjon Asfalt» sørget for at likrestene på Mo ikke ble flyttet. Artikkelen har et sterkt lokalt fokus som gir en dyptgående beskrivelse av følelsene som var til stede under operasjonen. Dette gjør han ved bruk av kilder fra krigsgravtjenesten og lokale aviser. Gaute

---

¹¹ Fjermeros, H. (2013). *Med lik i lasten. Operasjon Asfalt – de sovjetiske massegravenes skjebne i Norge*. Norge: Scandinavian Academic Press

¹² Soleim, M. N. (2016). *Operasjon asfalt. Kald krig om krigsgraver*. Orkana akademisk

¹³ Eidsaune, T. H. (1999) *Kirkegårdskrigen 1951*. I Rana historielag (red), *Årbok for Rana*. Mo i Rana.

Rønnebus artikkel «En ualminnelig vemmelig sak» er også en viktig del av litteraturen.¹⁴ Fokuset hos Rønnebu ligger på reaksjonene som fant sted i ulike deler av landet på aksjonen. Spesielt de negative reaksjonene på oppgraving og flytting av likene er i fokus. Reaksjonene resulterte både i kritikk og lokal motstand mot oppgravingen. Det trekker han frem ved å nevne demonstrasjonene mot arbeidet. Demonstrasjonene på Rognan og «kirkegårdskrigen» på Mo blir nevnt her. Rønnebu fokuserer på Salten-området og sammenligner dette med reaksjonene både i Tromsø og på Mo. Her har han brukt aviser og arkiver som kilder, noe som gir en bred oversikt over reaksjonene på flyttingen i Salten-området. I tillegg til dette vektlegger han også hvordan fortellingen om aksjonen er blitt husket og fortalt i ettertid. Rønnebu går til slutt i sin artikkel innom minnekultur og nordmenns endrede forhold til andre verdenskrig og en økt interesse for «Operasjon Asfalt», spesielt etter åpningen av sovjetiske arkiv etter unionens kollaps i 1991. Det argumenteres også for at norsk historieskriving har vært viet lite plass til å minnes de sovjetiske krigsfangene, på grunn av et fokus på å vise de beste sidene av motstand og heltemot i Norge under krigen. Dette narrative hadde ikke plass til de makabre delene av krigen, som f.eks. de sovjetiske krigsfangene ifølge Rønnebu. Noe som er grunnen til at det først i de siste to tiårene er blitt mer akseptert å diskutere temaet.¹⁵

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er inndelt i fire kapitler. Første kapittel inneholder innledning, metode, problemstilling og tidligere litteratur. Andre omfatter redegjøring rundt hva «Operasjon Asfalt» er og bakgrunnen til hvorfor den ble igangsatt. Dette fungerer som en introduksjon til kapittel tre, der avisomtalen til Tjøtta krigskirkegård blir analysert. Med denne delen gjennomført vil fjerde kapittel kulminere i et sammendrag og konklusjon rundt funnene som ble gjort i tredje kapittel.

---

¹⁴ Rønnebu, G. L. (2014). *En ualminnelig vemmelig sak*. (Mastergradsavhandling), Universitet i Nordland.

¹⁵ Rønnebu, 2019, s. 352

Kapittel 2: Bakteppe

2.1 «Operasjon asfalt», hva er det?

«Operasjon Asfalt» kan best defineres som en aksjon iverksatt av norske myndigheter, med det formål om å opprette en felles krigskirkegård for sovjetiske krigsfanger som ble begravd i Norge under andre verdenskrig. Aksjonen ble iverksatt sommeren 1951 av Gerhardsen regjeringens sitt sikkerhetsutvalg den 26. Juni og ble ferdiggjort allerede i november samme år¹⁶. I praksis gikk dette ut på å lokalisere alle sovjetiske krigsgraver, grave dem opp og samle likrestene og flytte disse til et felles sted.¹⁷ Aksjonen var på sin tid en omfattende operasjon, og var et koordinert samarbeid på tvers av fem departementer. Utenriksdepartementet og forsvarsdepartementet var tungt involvert, og ble støttet av kirke- og undervisningsdepartementet, landbruksdepartementet og sosialdepartementet. Operasjonen ble delt inn i asfalt I og asfalt II. Asfalt I omhandlet de gravstedene som lå i Nord-Norge og Trøndelag som til sammen omfattet hele 8651 graver. Asfalt II omfattet gravene sør for Trøndelag, der det var 2053 graver.¹⁸ Andre del av operasjonen ble beregnet ferdiggjort sommeren 1952.¹⁹ Likrestene ble fraktet i asfaltimpregnerte sekker istedenfor kister, derav navnet «Operasjon Asfalt».²⁰ Sekkene ble lastet om bord i lasteskip som fraktet dem til det utvalgte gravstedet. Dette gravstedet var ved starten av aksjonen ikke bestemt. 2. August 1951 ble det utsendt en notis om at et areal på Tjøtta ble sikret for byggingen av en kirkegård. Den lokale klareringen for bruk av Tjøtta som område for krigskirkegården ble ikke ferdigstilt før 8. oktober 1951.²¹ Valget å plassere krigskirkegården på Tjøtta var nokså tilfeldig, originalt var ønsket fra myndighetene å plassere kirkegården i Vefsn-området.²² Diskusjonen om hvor kirkegården skulle lokaliseres ble en komplisert affære. Det ble bl.a. diskutert om de heller skulle legge kirkegården på et område i Hamnes. Dette ble kjapt skrinlagt på grunn av tidsmessige årsaker. I Vefsn var det planlagt utbygging av industrianlegg, som medførte at områdene til prestegjeldet ble byggetomt. På grunn av dette ble det bestemt at området på Tjøtta skulle brukes i stedet, ettersom dette området også tilfredsstilte kravene til departementene.²³

---

¹⁶ Fjermeros, 2013, s. 79

¹⁷ Rønnebu, 2014, s. 343

¹⁸ Soleim, 2016, s. 86

¹⁹ Fjermeros, 2013, s. 83

²⁰ Rønnebu, 2014, s. 343

²¹ Soleim, 2016, s. 122

²² Ibid, s. 100

²³ Soleim, 2016, s. 100

Reaksjonene rundt gjennomføringen av «Operasjon Asfalt» varierte fra sted til sted. Ofte var reaksjonene negative, vist ved lokal misnøye mot aksjonens fremgangsmåte. Norske myndigheter hadde forståelse for sympatien lokalbefolkningen hadde ovenfor de sovjetiske krigsofrene. Den radikale politiske bevegelsen ledet av Norges Kommunistiske Parti (NKP) var også en faktor som skapte frykt hos myndighetene. Derfor var norske myndigheter forberedt på at motstand og misnøye ville oppstå under gjennomføringen av operasjonen. Dette kan eksemplifiseres med demonstrasjonene og misnøyen som oppstod i byer som bl.a. Tromsø.²⁴ Det myndighetene var mindre forberedt på var misnøyen fra lokale lensmenn og menighetsråd. Dette oppstod på bakgrunn av manglende informasjon om operasjonens gang. Flere steder dukket gravere opp på kirkegårder og startet å grave uten at det ble gitt forhåndsbeskjed.²⁵ Kritikkk mot aksjonen kom ofte fra lokale aviser som gjerne var krass i formuleringene sine, spesielt de mer venstrevridde. Kritikken ble ofte rettet mot myndighetenes manglende respekt for vigslet jord og manglende informasjon på hvorfor oppgravingen foregikk.²⁶

Misnøyen mot operasjonen kan i det mest ekstreme tilfellet eksemplifiseres i det som blir omtalt som «kirkegårdskrigen» på Mo i Rana. Dette er det eneste stedet i Nordland der operasjonen ikke ble gjennomført, som den eneste av de 95 minnestedene som ikke ble gravd opp²⁷. Her ble motstanden organisert av det lokale kommunist partiet. Reaksjonen på Mo gav et tydelig uttrykk for hvor mye følelser som var i spinn blant lokalbefolkningen og myndighetene fikk se hvor effektivt kommunistpartiet kunne organisere motstand. En motstand som bygde på sympatien for de sovjetiske krigsofrene, spesielt i de områdene som var tett på fangeleirene og som hadde vært vitne til krigsfangenes lidelse.²⁸ Andre eksempler på demonstrasjon ble sett i både Tromsø, Narvik og Harstad.²⁹ Historier om brenning av lik, ødeleggelse av monumenter og samling av hodeskaller gjorde også aksjonen upopulær.³⁰

Arbeidet ble likevel gjennomført andre steder og likrestene ble samlet på Tjøtta krigskirkegård som offisielt ble vigslet den 7. juli 1953, to år etter at operasjonen ble igangsatt. Åpning ble en storstilt seremoni der både utenriksminister Halvard Lange og Sovjetunionens ambassadør til

---

²⁴ Fjermeros, 2013, s. 131

²⁵ Ibid.

²⁶ Fjermeros, 2013, s. 131

²⁷ Rønnebu, 2014, s. 350

²⁸ Soleim, 2016, s. 203

²⁹ Ibid, s. 241

³⁰ Fjermeros, 2013, s. 134-135

Norge F.A. Afanasiev var til stede og holdte taler. Her tydeliggjorde Lange i sin tale at ble det bakgrunnen for samlingen av gravene var med gode motiver.³¹

Sovjetunionen hadde en umiddelbar interesse for krigsgravene i Norge etter krigen. Ønsket fra Sovjetisk side var at gravene skulle ligge der dem lå. Strukturen og posisjonene skulle beholdes på bakgrunn av «politiske grunner».³² Fra norsk side ble dette ønsket fra Sovjetunionen sett på med skepsis. Myndigheten anså det som for risikabelt å beholde de eksisterende gravstedene. Grunnlaget for dette var en frykt for at Sovjetunionen kunne bruke de spredte gravstedene for å drive spionasje i ulike deler av Norge. Dette var problematisk ettersom mange av disse gravene lå i nærheten av militære anlegg.³³

De første ønskene om å samle disse gravene på ett sted ble fremmet allerede i 1948.³⁴ Dette forslaget kom samme år som den sovjetiske kaptein Sokolow og militærattache Prochorow kom på uanmeldt besøk til Tromsø for å undersøke krigsgravene.³⁵ Å la krigsgravene ligge ble ett omdiskutert tema for norske myndigheter. Det ble en debatt rundt om Norge skulle prioritere å enten holde en lav profil ovenfor Sovjetunionen, eller prøve å kontrollere sovjetisk etterretning i landet.³⁶ Til tross for den sterke bekymringen tok det et par år før aksjonen ble igangsatt. Det som var viktig fra norsk side var at den offisielle grunnen til flyttingen ikke måtte gå ut over forholdet med Sovjetunionen. Hvorfor disse gravstedene skulle samles ble begrunnet med at de eksisterende gravstedene var mangelfulle og ikke verdige krigsminnesmerker. I tillegg var mange av disse gravstedene på steder som ikke alltid var like tilgjengelig, noe som gjorde dem vanskelig å vedlikeholde.³⁷

Norge ble i perioden etter krigen mer involvert i internasjonal politikk. I 1948 gikk Sovjetunionen inn i Tsjekkoslovakia og satte inn et kommunistisk styre og dro enda et land inn i den sovjetiske «sfæren». I tillegg ble også Finland dratt inn i en nøytralitetsavtale med Sovjetunionen samme år, som hindret finnene å vende seg vestover.³⁸ Denne utviklingen påvirket også norsk politikk. Dette kan best eksemplifiseres med Einar Gerhardsens Kråkerøytale i februar 1948. I denne talen viste Gerhardsen seg som en sterk motstander mot NKP. Her slo han fast at reduseringen av kommunistpartiets innflytelse var den viktigste

---

³¹ Soleim, 2016, s. 219

³² Rønnebu, 2014, s. 345

³³ Ibid, s. 345

³⁴ Fjermeros, 2013, s. 89

³⁵ Rønnebu, 2014, s. 345

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Rønnebu, 2014, s. 345

oppgaven for å opprettholde norsk selvstendighet og demokrati.³⁹ Dette medførte det som blir omtalt som «den mest omfattende politiske kampanje i Norges historie», rettet mot bekjempelsen av NKP som offentlig støttet den kommunistiske maktovertagelsen i Tsjekkoslovakia.⁴⁰ Den norske stillingen til kommunisme og «østblokken» ble ytterligere sementert gjennom norsk medlemskap i forsvarsalliansen NATO i 1949, som en av organisasjonens grunnleggere. Med denne politiske utviklingen er det derfor ikke unaturlig at norske myndigheter også ønsket å gjøre det vanskelig for Sovjetunionen å drive spionasje i landet. Denne frykten samt et tettere forhold til vesten og USA resulterte i «Operasjon Asphalt» og opprettelsen av krigskirkegården på Tjøtta.

2.2 Minnested

Tjøtta krigskirkegård er det som gjerne blir omtalt som ett erindring- eller minnested. «Minnested» er i seg selv et omdiskutert begrep, men kan forstås som et sted der mennesker samles for å minnes noe.⁴¹ I tilfellet som undersøkes her er Tjøtta krigskirkegård et minnested for å minnes en gruppe mennesker. Altså de sovjetiske soldatene som døde i Norge under krigen. Dette blir beskrevet på minnebautaen til krigskirkegården der det står: «I takknemlig minne om sovjetrussiske soldater som mistet livet i Nord-Norge under krigen 1941-1945 og som er gravlagt her».⁴² Til tross for at mange av de gravlagte endte sitt liv som krigsfanger i det tysk okkuperte Norge, blir dem minnet som soldater og ikke fanger. At ofrene skulle minnes som soldater var noe som var viktig for både norske og sovjetiske myndigheter.⁴³ Det kan være et virkemiddel for at ofrene ikke skal huskes som fanger, men heller soldater som kjempet mot nazismen og tysk okkupasjon.

Krigskirkegården ble senere «utvidet» med en internasjonal kirkegård tilegnet ofrene for «Rigel-katastrofen». Denne katastrofen var bombingene av fangeskipet MS «Rigel» som ble gjennomført av allierte fly under den tyske tilbaketrekningen i 1944. Om bord skipet var det sovjetiske krigsfanger og tyske desertører, samt 121 tyske soldater.⁴⁴ Da skipet sank omkom 2500 mennesker og kun 250 ble reddet. Til tross for et så stort tap av menneskeliv ble ikke

---

³⁹ Eriksen & Pharo, 1997, s. 57

⁴⁰ Rønnebu, 2014, s. 345

⁴¹ Kvande & Naastad, 2020, s. 230

⁴² Soleim, 2016, s. 219

⁴³ Ibid, s. 216

⁴⁴ Soleim, 2016, s. 188

ofrene gravlagt eller tilegnet noe minnemonument før 1970. Kirkegården som står til minne om disse ofrene, ligger til venstre for den tilegnet Tjøtta sovjetiske krigskirkegård. Disse kirkegårdene ligger «vegg i vegg», og er en naturlig plassering ettersom de fleste av ofrene i katastrofen var sovjetiske. Arbeidet ble planlagt i 1969 og ferdiggjort 6. september 1970, med et nytt monument som ble plassert i 1977.⁴⁵ Nesten 20 år etter den sovjetiske delen. Området tilegnet «Rigel» blir omtalt som «Tjøtta internasjonale krigskirkegård» for å skille den fra «Tjøtta sovjetiske krigskirkegård» som lå der siden 50-tallet.

Den internasjonale delen har dette navnet på grunn av de multinasjonale ofrene som var om bord «Rigel», disse var både sovjetiske, tyske og norske. Dette er et minneste som ligger nært stedet der ulykken skjedde. Dette står i kontrast til den sovjetiske krigskirkegården som er en samling av graver fra Norges tre nordligste fylker.⁴⁶ Begge disse kirkegårdene blir gjerne omtalt som «Tjøtta krigskirkegård» eller bare «krigskirkegården». Minneste ble også endret i 2002 der navneplatene på de identifiserte ofrene på den sovjetiske siden ble fjernet. Dette ble svært upopulært, og navneplatene ble montert igjen i 2008.⁴⁷ Videre pågår det fortsatt arbeid for å identifisere de gravlagte på kirkegården. Av de ca. 8000 som er gravlagt på sovjetisk side ble kun 826 navngitt med nevneplater når kirkegården åpnet.

Krigskirkegården kan også omtales som et tilrettelagt minneste⁴⁸ ettersom det er markert med en bauta og et inngjerdet område. Krigskirkegården minner både om ofrene som ligger begravd her, andre verdenskrig og tapet av menneskeliv en slik krig påfører. Minnesteets funksjon som kirkegård ga også sovjetborgerne muligheten til å besøke og finne det siste hvilested til sine familiemedlemmer. Dette er på grunn av navneplatene som viser til de navngitte ofrene. I dag ser minneste ut som en stor gressplen inngjerdet med steinmur. Denne gressplenen er delt inn i to deler, som har hver sin inngangsport. Fra parkeringsplassen til krigskirkegården finner man den internasjonale krigskirkegården til venstre og den sovjetiske til høyre. Den internasjonale kirkegården er formet som en fellesgrav og skal minne om en skipsgrav. Den er prydet med et tre meter høyt steinkors av lys granitt.⁴⁹ Den sovjetiske kirkegården er delt i to gravfelt. På «gravfelt A» ligger de navngitte ofrene og på «gravfelt B» ligger dem som ikke er navngitt.

---

⁴⁵ Soleim, 2016, s. 220

⁴⁶ Ibid, s. 8

⁴⁷ Ibid, s. 220

⁴⁸ Kvande & Naastad, 2013, s. 231

⁴⁹ Soleim, 2016, s. 218

Under krigen var det viktig for tyskerne å bygge ut infrastrukturen i landet for transport av militært materiell. Det var spesielt fokus på utbygging av vei- og tog-nett i Nord-Norge. Arbeidet på disse prosjektene ble utført av krigsfanger som ble satt til slavearbeid. Disse var gjerne Sovjetiske krigsfanger.⁵⁰ Etter den tyske invasjonen av Sovjetunionen i 1941 ble store masser med krigsfanger tvangsflyttet til Norge. I perioden 1941 – 1945 kom det ca. 93 000 sovjetiske krigsfanger til Norge.⁵¹ Av disse krigsfangene døde mellom 13 000 – 14 000 av dem i Norge. Dette enorme antallet mennesker ble så begravet overalt i Norge, gjerne i nærheten av arbeidsleiren eller hvor enn det passet tyskerne. De sovjetiske krigsfangene ble ofte satt til slavearbeid og utsatt for uhyrlige krigsforbrytelser der dem måtte jobbe til dem stupte, ble skutt eller «rømte».⁵² Mange døde også av sult ettersom matforsyningene kun gikk til de tyske soldatene. Krigsfangene fikk i flere tilfeller hjelp med sulten fra lokalsamfunnet. Mange nordmenn hadde vært med på redde sovjetiske krigsfanger fra sin skjebne og flere var klar over de forholdene de levde under.⁵³ Dette ga lokalsamfunnene en sterk sympati for ofrene. Krigsfangene som døde under oppholdet i landet ble ofte stuert sammen i fangeleirer uten identitet. Ofte ble dem begravet i enorme massegraver, noe som i ettertid har gjort det vanskelig å navngi dem.⁵⁴

Kapittel 3: Kvantitativ og kvalitativ analyse

3.1 Hvor ofte blir krigskirkegården omtalt?

Gjennom kvantitativ analyse er målet å undersøke tall og finne tendenser gjennom tolking av de resultatene tallene gir oss. Kvantitativ metode knyttes ofte til bruk av statistikk og tabeller, noe som vil bli brukt her. Nasjonalbibliotekets digitale arkiv for aviser blir som kilde, og søk er gjennomført med stikkordene «Tjøtta» og «krigskirkegård».⁵⁵ Disse søkeordene gir ett inntrykk av hvor ofte krigskirkegården på Tjøtta blir omtalt i avisene i tiårene fra 1950 frem til i dag. De ulike treffene er plassert i tabeller for å gi en statistisk oversikt over hvor mange treff det er hvert tiår. Første steg er å undersøke antall treff med søkeordene på generell basis. Altså hvor ofte krigskirkegården ble nevnt i alle norske aviser. I andre steg brukes de samme

---

⁵⁰ Soleim, 2016, s. 8

⁵¹ Rønnebu, 2014, s. 343

⁵² Fjermeros, 2013, s. 48

⁵³ Ibid

⁵⁴ Rønnebu, s. 344

⁵⁵ Digitale avissamling, Nasjonalbiblioteket

søkeordene med filteret «Helgelands Blad», slik at det kun dukker opp treff fra denne avisen. Dette er også organisert i en lik tabell. I det siste steget bytter jeg ut søkeordet «krigskirkegård» med «gravlund». Dette på grunn av utviklingen av språkbruket. I avisene fra 50-tallet omtalte Helgeland Blad krigskirkegården heller som en «gravlund». Derfor er det også gjort et søk for å se om denne betegnelse er noe som har vedvart i lokalavisen frem til i dag. En kvantitativ analyse slik som denne er gjort for å danne et bilde av hvor ofte avisen har skrevet om krigskirkegården på Tjøtta. Disse tallene er interessante fordi de gir en oversikt over når det var størst interesse for å skrive om kirkegården og om dette har økt med tiden. Tallene har den begrensningen at de ikke direkte kan si noe om hvordan krigskirkegården blir skrevet om i avisen. Derfor blir den kvantitative delen komplementert med en kvalitativ del som går i dybden på hva avisene faktisk skrev.

Figur 3.1 søk med stikkorden «Tjøtta» og «Krigskirkegård»

Tiår	Treff	Tjøtta krigskirkegård
1950-1959	390	234
1960-1969	221	123
1970-1979	199	140
1980-1989	153	95
1990-1999	260	221
2000-2009	275	207
2010-2019	303	204

I tabellen er det ført inn antall treff med søkeordene. Med dette er det også en blokk merket «Tjøtta krigskirkegård» som referer til hvor mange av disse artiklene som referer direkte til krigskirkegården på Tjøtta. Dette har en egen blokk fordi treffene ikke nødvendigvis viser til artikler som handler om krigskirkegården på Tjøtta.

Ifølge tabellen ble det i perioden 1950-1959 skrevet relativt mye om krigskirkegården på Tjøtta, sammenlignet med tiårene som følger. Første tiår blir krigskirkegården på Tjøtta nevnt oftest med 234 treff. Antall treff falt betydelig i tiåret etter og ble værende på et lavt nivå frem til 90-tallet. Økningen i avisartikler kan ha en sammenheng med Sovjetunionens fall og den kalde krigens slutt.

Figur3.2 søk med stikkordene «Tjøtta» og «krigskirkegård» i Helgelands blad

Tiår	Treff	Tjøtta Krigskirkegård
1950-1959	18	8
1960-1969	8	5
1970-1979	25	22
1980-1989	35	31
1990-1999	89	80
2000-2009	100	93
2010-2019	90	77

Denne tabellen viser til en lik utviklingstendens der antall treff øker fra 90-tallet og holder seg stabil frem til 2019. Hovedskillet mellom denne tabellen og den forrige er at det er få treff på 50-tallet. Dette kan være påvirket av faktorer som antall utgaver av HB og størrelsen på avisen som har påvirket plassen tilgjengelig for å skrive om krigskirkegården.

Figur 3.3 tabell med søkeordene «Tjøtta» og «Gravlund» - Helgelands blad

Tiår	Treff	Relevante treff
1950-1959	32	6
1960-1969	23	2
1970-1979	25	0
1980-1989	23	0
1990-1999	36	3
2000-2009	20	3
2010-2019	40	3

Her er søkeordet «krigskirkegård» byttet ut med «gravlund». Treffene i denne tabellen er interessante fordi dem viser at ordet «gravlund» ble brukt i HBs omtale om krigskirkegården frem til 70-tallet. Denne ulikheten i språkbruk vil bli tatt rede for på kvalitativt nivå. Igjen er det også interessant at antall relevante treff (Tjøtta gravlund) også øker på 90-tallet frem til 2019. Noe som kan vise til et økt behov og interesse for å minnes «gravlunden» i nyere aviser, f.eks. i innlegg der tidligere avisartikler blir referert til.

Den enorme økningen fra 80-tallet til 90-tallet er noe som også Soleim beskriver i boken «Operasjon Asphalt». Hun nevner at krigsfangenes skjebne forsvant fra det norske kollektive minnet. Dette forandret seg fra midten av 80-tallet der temaet fikk økt, men begrenset oppmerksomhet.⁵⁶ Disse tallene viser at omtalen til krigskirkegården har økt fra 90-tallet frem til 2010-tallet. Tallene gir på den andre siden ikke et innblikk i hvordan avisen omtaler seg angående krigskirkegården i disse tiårene.

3.2 Hvordan ble kirkegården omtalt?

1953

Året 1953 har en utgave av HB som skriver om tema relatert til krigskirkegården. Denne utgaven av avisen er funnet med søkeordet «gravlund» og ikke «krigskirkegård». Grunnen til dette er at de ikke ble utgitt noen artikler relatert til krigskirkegården på Tjøtta med søkeordet «krigskirkegård». Dette viser til et avvik der kirkegården som i nyere tid ofte blir omtalt som «krigskirkegård» i stedet blir referert til som «gravlund».

Artikkelen kom ut i avisen 10. juli og er en reportasje som kommer med tittelen «Soldatgravlunden på Tjøtta vigslet» og er plassert på forsiden.⁵⁷ Reportasjen er omfattende og dekker om lag 1/3 av forsiden. Den er så delt inn i to deler. Første del er en gjengivelse av det offisielle programmet av åpningsseremonien. Den begynner med representantenes ankomst til Tjøtta med båt fra Mosjøen. Disse representantene er «russere» fra den sovjetiske ambassade og nordmenn fra utenriksdepartementet. Sovjet er representert av ambassadør Afanasiev. Norge er representert ved utenriksminister Halvard Lange. Det som særlig vektlegges er talene til blant andre felt-prest Finn Guttormsen som leder vigslingen og som holder en tale til minne om skjebnen til de sovjetiske krigsfangene som er begravet der. Dette blir fulgt opp av en tale fra utenriksminister Halvard Lange som nevner Norge og Sovjetunionens felles kamp mot nazismen og det gode forholdet mellom landene, som må opprettholdes. Flyttingen av gravene til Tjøtta blir med dette fremstilt som noe edelt med bakgrunn i et ønske om å bevare minnet om de sovjetiske soldatene på best mulig måte. Lange sin tale ble fulgt opp av avdukingen av inskripsjonen på bautaen.

---

⁵⁶ Soleim, 2016, s. 237

⁵⁷ Helgelands Blad, 10. juli, 1953

Ambassadør Afanasiev gir uttrykk for en tilfredstillelse ved gravstedet. Afanasiev legger også vekt på viktigheten av et godt naboskap mellom nasjonene Norge og Sovjet, samt et felles ansvar om å forhindre en ny krig som andre verdenskrig. Etter talene er det kransnedleggelse og en avslutning på det offisielle programmet som avsluttes ved representantenes utfart tilbake til Mosjøen. Andre del av artikkelen inneholder en beskrivelse av selve gravlunden med undertittelen «vakkert og verdig gravmæle».⁵⁸ Det er beskrevet hvordan gravlunden er utformet, hvilken type mur som ble brukt og hvordan bautaen er reist i forhold til omgivelsene.

Det som er tydelig dette året er at lite er skrevet i HB angående krigskirkegården, men det som blir skrevet er til gjengjeld svært interessant. Redaktøren for HB har tydelig syntes at denne åpningsseremonien er en viktig sak ettersom den ble plassert på forsiden. I reportasjen er det også to bilder. Ett av krigskirkegården fra parkeringsplassen og ett av minnebautaen. Dette viser også til hvor viktig HB anså saken, ettersom å sende en fotograf og inkludere to bilder ikke var en selvfølge for avisartikler i denne perioden. Reportasjen vektlegger spesielt det overdådige besøket fra utenriksminister Lange og den Sovjetiske ambassadøren Afanasiev. Begge disse gir uttrykk for tilfredshet ved kirkegården, til tross for kontroversene rundt opprettelsen av den. «Operasjon Asphalt» blir ikke nevnt her, noe som viser til et behov for å holde dette skjult og at dette ikke skal minnes. Noe som er interessant ved HBs beskrivelse av de sovjetiske representantene er at de omtales som «russiske». Dette er spesielt fordi Sovjetunionen var en nasjon som hadde eksistert i flere tiår før dette. Som en av de store seierherrene etter andre verdenskrig er det rart at representantene ikke bli omtalt som sovjetiske. Det er mulig at dette kan være i lys av den kalde krigen og at det eksisterte en viss fiendtlighet mot Sovjetunionen. Kanskje HB mente at representantene kunne relateres til om dem ble betegnet som russiske og ikke sovjetiske.

Avisomtalen er beskrivende i sin form og holder seg unna bakgrunnen for hvorfor krigskirkegården er der. På den andre siden blir det gjort mye ut av vigslingsseremonien, noe som tyder på hvor viktig krigskirkegården ble anset. Krigskirkegården blir beskrevet med underoverskriften «Vakkert og verdig gravmæle». I siste delen av reportasjen har HB valgt å omtale kirkegården i et positivt lys. Reportasjen avsluttes med: «Etter norsk oppfatning må det kunne sies at det er blitt et vakkert anlegg og et verdig gravmæle over våre russiske venner som satte livet til i vår felles kamp om frihet og rett».⁵⁹ Oppfatningen av krigskirkegården som et verdig gravmæle ble uttrykt både av HB og den sovjetiske ambassadøren. Andre aviser omtalte

---

⁵⁸ Helgelands Blad, 10. juli, 1953, s. 1

⁵⁹ Helgelands Blad, 10. juli, 1953, s. 1

også kirkegården som et verdig minnesmerke. Nordlands avis beskrev kirkegården «som et enkelt og stilfullt minnesmerke over 8000 soldater». ⁶⁰

1963

Til tross for tiårsjubileet for åpningen av krigskirkegården stod det lite i Helgelands blad i sammenheng med krigskirkegården i 1963. Med bruk av søkeordet «gravlund» kom det opp 5 treff. Til tross for dette var det ingen av disse som refererte til gravlundene på Tjøtta. I en artikkel blir en gravlund på Dolstad ⁶¹ nevnt og i en annen blir en gravlund i Egypt nevnt i sammenheng med en utenrikssak. ⁶² De andre sakene nevner kun «Tjøtta». Med bruk av søkeordet «krigskirkegård» kommer det ett treff i utgaven av HB som ble utgitt 17. juli, men saken har ikke krigskirkegården i fokus. ⁶³ Saken handler om en fotballkamp mellom lokallaget Sandnessjøen idrettslag (SIL) mot det østeriske Westbahn-Linz. Krigskirkegården blir nevnt som ett av de mange stedene det østeriske fotballaget besøkte i løpet av oppholdet i Sandnessjøen. Det blir videre ikke nevnt eller kommentert noe i avisen om kirkegården. Selv om kirkegården ikke ble beskrevet eller omtalt dette året er det østeriske besøket interessant. Teksten sier at østerrikerne var SILs gjester og viser til at dem stod for rundturen i området som også gikk innom krigskirkegården. Det ser ut til at besøket på kirkegården var en del av en større rundtur der dem også besøkte Petter Dass statuen og Alstahaug kirke. HB viser til at fotballaget hadde en stor interesse for vraket til «Rigel» som på dette tidspunkt ennå var synlig fra monumentet på krigskirkegården.

At det fotballaget hadde en så stor interesse for vraket til «Rigel» er ikke spesifisert. Kanskje kan det være på grunn av at det er et minne fra andre verdenskrig som også Østerrike var en del av. Kanskje kan det også være historien til «Rigel-katastrofen» som gjorde inntrykk. «Hvordan allierte fly kunne bombe et tysk fangeskip?» var kanskje interessant. Eller så var et enormt skipsvrak som lå synlig fra land noe dem kanskje bare syntes var «kult».

1963 er et «ikke-funn», ettersom det ikke er noen direkte avisomtale om krigskirkegården dette året. På den andre siden er et «ikke-funn» også et funn og sier noe om avisdekning og minne til krigskirkegården. I 1953 ble åpningsseremonien godt beskrevet og omtalt på førsteside av

---

⁶⁰ Soleim, 2016, s. 217

⁶¹ Helgelands Blad, 20. desember, 1963

⁶² Helgelands Blad, 8. mai, 1963

⁶³ Helgelands Blad, 17. juli, 1963

avisen med et overdådige besøk fra både Norges utenriksminister og en russisk ambassadør. Den manglende dekningen av krigskirkegården dette året gir uttrykk for at til tross for den storstilte seremonien ti år før, har man valgt å ikke hedre minnet til de sovjetiske soldatene tiåret etter. At det ikke blir holdt noen seremoni kan vitne om at de sovjetiske soldatenes skjebne forsvant fra det kollektive minnet. At soldatene forsvant fra det kollektive minnet, er noe både Soleim og Rønnebu diskuterer i sine tekster. Soleim nevner at de sovjetiske soldatene hadde en allmenn oppmerksomhet og sympati, men at dette forsvant fra det kollektive minnet frem til 70-tallet.⁶⁴ Det kollektive minnet kom ikke tilbake i samme grad før mot slutten av 80-tallet og spesielt fra 90-tallet og utover frem til i dag. Rønnebu argumenter for at nordmenn ikke hadde like stor sympati eller oppmerksomhet til de sovjetiske krigsfangene etter krigen fordi man hadde nok med å bygge opp landet og sitt eget liv.⁶⁵ I følge Rønnebu var det kommunistene som opprettholdt en tilknytning til krigsfangene og at etter hvert som kommunismen ble ansett som fiendtlig av Gerhardsen-regjeringen var det ikke ønskelig å blitt ansett som «sovjetvennlig».⁶⁶ At den kalde krigen for alvor var i gang dette tiåret og et manglende kollektivt minne fra norsk side kan være grunnen til at det ikke ble holdt en lignende seremoni som på 50-tallet. Dette tyder på at det var lite behov fra lokalavisen sin side om å minnes ofrene som ligger begravet på Tjøtta. Avisomtalen for krigskirkegården kan betegnes som fraværende.

1973

Det samme kan bli sagt for året 1973, der krigskirkegården heller ikke blir omtalt. Det som umiddelbart skiller 1973 fra 1963 er at krigskirkegården ikke ble nevnt en eneste gang. Ved bruk av søkeordene «Tjøtta» og «krigskirkegård» finnes det ingen treff. Dette er overraskende ettersom det ved kvantitativ undersøkelse vises at det er 22 treff med søkeordene for dette tiåret. Ingen av disse kommer frem ved 20-årsjubileet. Brukes ordene «Tjøtta» og «gravlund» i stedet kommer det opp seks treff, men ingen av disse viser til den gitte gravlund. Treffene som dukker opp, viser ofte til begravelser som tar plass på Vår frelsers gravlund i Oslo. I tråd med 1963 viser året 1973 en nedgang og mangel på avisomtale av krigskirkegården. Minnet om gravstedet eller de sovjetiske soldatene står derfor ikke sterkt i dette tiåret heller. Selv om

---

⁶⁴ Soleim, 2016, s. 237

⁶⁵ Rønnebu, 2014, s. 352

⁶⁶ Ibid, s. 353

krigskirkegården har 20 års jubileum, ble det ikke skrevet om i lokalavisen. Som ved 1963 viser HB i 1973 et manglende ønske om å minnes krigskirkegården, som ble fremstilt som stor og viktig i avisen i 1953. Dette er bemerkverdig ettersom 1973 kun er få år etter opprettelsen av den internasjonale krigskirkegården tilegnet «Rigel-katastrofen». Denne kirkegården ble vigslet 6. september 1970 og er vegg i vegg med den sovjetiske kirkegården.⁶⁷ At det ikke blir skrevet noe om dette i forhold til 20-årsjubileet til den sovjetiske krigskirkegården er spesielt. Dette kan være på grunn av det manglende kollektive minnet. Til tross for dette skal det ha blitt holdt en seremoni med norske og sovjetiske representanter under avdukingen av minnemonumentet i 1977.⁶⁸

1983

Tiåret etter viser en økt avisomtale for krigskirkegården. 1983 gir tre treff til sammen, der to er ved bruk av «gravlund» og en ved bruk av «krigskirkegård». Kun artikkelen som kommer under «krigskirkegård» er relatert til krigskirkegården og er en reportasje som omhandler 30-årsjubileet for åpningen. Reportasjen står på forsiden av bladet og tar opp en betydelig del av forsiden, rundt ¼ med to bilder. Dette gjør at denne artikkelen umiddelbart fanger blikket. Saken har tittelen: «Krigskirkegården på Tjøtta – 30 år siden minnesteinen ble reist». Saken er skrevet av Siri Walen og ble publisert i avisen utgitt 12. juli.⁶⁹

Reportasjen omtaler jubileumsseremonien og representantene som besøkte krigskirkegården og nedla krans ved monumentet. Norge ble representert av rådmann Terje Hansen, kultursekretær Thom Bakken og varaordfører Harald Aas. Fra sovjetisk side kom to militærattachéer og to representanter fra den sovjetiske ambassaden i Oslo. Alle er avbildet under reportasjen. Første bildet viser alle representantene på vei over kirkegården mot monumentet. Det andre bildet som er over tittelen, viser et bilde av de sovjetiske representantene stående ved siden av kransene lagt ved minnebautaen. I artikkelen nevnes det at representantene er der for å «hedre dem som mistet livet under krigen».⁷⁰ Under seremonien ble det holdt taler fra begge sider der omfanget av antall døde som lå begravet på krigskirkegården ble vektlagt.

---

⁶⁷ Soleim, 2019, s. 218

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Helgelands Blad, 12. juli, 1983, s. 1

⁷⁰ Helgelands Blad, 12. juli, 1983, s.1

Reportasjen er svært lik den fra 1953 der det er budskapet i talene som vektlegges. Dette er et budskap som også er likt det i 1953, der et godt naboskap mellom Sovjetunionen og Norge stod i fokus. I tillegg ble viktigheten av å minnes andre verdenskrig og å jobbe hardt for å forhindre en ny krig. Det som kommer frem i reportasjen er en nøytralbeskrivelse av seremonien på Tjøtta med utdrag av de «viktigste punktene» fra talene. Dette er derfor en sak som blir fremstilt med mange likheter til den i 1953. Denne gangen er reportasjen en del mindre ettersom det ikke er en like overdådig seremoni som ved åpningen. Det som også er likt for begge er at det unnlates å si noe om «Operasjon Asphalt» og historien bak krigskirkegården. En annen ting som er spennende er at til tross for at krigskirkegården er til minne om «sovjetiske» soldater omtaler HB kirkegården som «Den russiske kirkegården». Til tross for dette blir det senere referert til «sovjetiske tropper» som frigjorde Nord-Norge. Hvorfor avisen velger å betegne kirkegården som «russisk» er ikke oppgitt. Kanskje kan det ha med at det er flest russere som er begravet her. En annen mulig forklaring er at Sovjetunionen på folkemunne fortsatt ble omtalt som «Russland» og «russisk». Senere blir det referert til en tale som sier: «Her er det begravet 12 000 sovjetiske soldater og fanger». Dette er første gang de gravlagte blir referert til som «fanger» og ikke «soldater». Dette viser også til ofrene for «Rigel-katastrofen» i den internasjonale kirkegården ved siden av, og er det første gangen dette blir nevnt.

Året 1983 viser en avdekning som er relativt stor sammenlignet med 1963 og 1973. 1983 nevner 30-årsjubileet. Reportasjen er i likhet med den fra 1953 plassert på forsiden og gir inntrykk av hvor viktig denne seremonien var. Denne gangen er det også inkludert to bilder. Seremonien blir beskrevet uten noen tydelig politisk vinkling, men framhever likevel ett tydelig budskap om godt naboskap og fred mellom Norge og Sovjetunionen. Heller ikke dette året blir «Operasjon Asphalt» eller forhistorien til kirkegården nevnt. Noe som kan tyde på et ønske om å ikke provosere Sovjetunionen, som utdragene fra talene i avisen tydelig vektlegger. Den internasjonale krigskirkegården blir ikke direkte nevnt her, men ettersom det nevnes 12 000 lik i talen må det bety at den internasjonale krigskirkegården blir indirekte referert til. På den andre siden vitner reportasjen om at behovet for å minnes de sovjetiske soldatene er kommet tilbake i det kollektive minnet, noe som var fraværende i de to foregående periodene. Denne vekkelsen i interesse på 80-tallet er noe Soleim også beskriver i sin bok.⁷¹ Dette viser til at den økte interesse for krigskirkegården kan periodiseres. Denne analysen peker på at interessen for kirkegården vil øke fra dette tiåret.

---

⁷¹ Soleim, 2016, s. 237

1993

Til tross for dette og det tabellene i kvantitativ del viste var 1993 heller ikke et år der Tjøtta krigskirkegård ofte ble omtalt i avisen. Med bruk av søkeordene «krigskirkegård» og «Tjøtta» kommer det seks treff som alle referer direkte til kirkegården i fokus. Med bruk av søkeordet «gravlund» kommer det opp to treff der ingen av disse er brukbare. Dette viser til at avisen går vekk fra å omtale kirkegården som «gravlund» og bytter til begrepet «krigskirkegård».

Til tross for de seks treffene er det ingen av HB sine saker som omhandler kirkegården direkte. Dette er merkelig ettersom det i 1983 ble skrevet en forsideartikkel om krigskirkegårdens 30-årsjubileum. Dette skapte en forventning om flere artikler ti år etter. De sakene som referer til krigskirkegården handler om helt andre tema og nevner kun krigskirkegården som et sted noen har besøkt eller som anbefales å besøke. Enten er det turister som har besøkt stedet eller så blir kirkegården referert til som et geografisk referansepunkt. F.eks. «Helgeland Blads utsendte spente på seg skøytene på «Alma Ata» ved krigskirkegården.⁷² Den mest interessante saken dette året er en artikkel skrevet 27. februar med tittelen «Russisk rektor til Alstahaug».⁷³ Dette er i sammenheng med et besøk fra en russisk barneskoleklasse til nabokommunen Leirfjord, som er beskrevet i en reportasje over. Denne reportasjen handler om den russiske rektoren Igor Smirnov sitt møte med ordfører og ungdomsskolerektoren fra Leirfjord. Programmet som møtte den russiske rektoren, var først et besøk til krigskirkegården på Tjøtta der han la ned krans til minne om de «russiske krigsfangene». Dette er det eneste som blir beskrevet i forhold til krigskirkegården. Her er det også interessant at det de falne både blir referert til som «russiske» og «krigsfanger». Dette skiftet i hvordan avisen referer til de gravlagte kan ha noe med Sovjetunionens kollaps, og at den nå «russiske» rektoren minnes sine landsmenn. Ofrene ble også i 1983 referert til som «russiske». Dette er et eksempel på at HB gjerne bruker beskrivelsen «russisk» over «sovjetisk».

Artikkelen er igjen en del av en større sak om russiske skolebarn og deres besøk til skolen i Leirfjord. Dette er en del av fire artikler relatert til denne saken. Krigskirkegården blir i denne sammenhengen kun nevnt i en setning. Russiske skolebarn som besøker Leirfjord, er et interessant tema. Artikkelen ble plassert på side 6 i det nå 28 sider lange avisen til HB.

1993 er dermed også et år der minnet om krigskirkegården er utelatt fra noen omtale fra lokalavisen, med unntak i noen bisetninger. Dette er en sterk kontrast fra tiåret før, til tross for

---

⁷² Helgelands Blad, 29. Desember, 1983

⁷³ Helgelands Blad, 27. februar, 1993

at det både er 40-årsjubileum for åpningen av kirkegården og det første tiåret etter den kalde krigen. Her skulle det gjerne forventes en stor artikkel om krigskirkegårdens jubileum og en åpning for historien om «Operasjon Asfalt». Dette unnlates i HB og viser til en manglende interesse om å minnes ofrene som kan sammenlignes med 1963 og 1973. Sovjetunionens kollaps kan ha vært en grunn til at kirkegården ikke ble omtalt. Nå som Sovjetunionen ikke eksisterte kan det ha vært et vanskelig tema å omtale i avisen da det ikke var sikkert at Russland kunne betegnes som Sovjetunionens «arvtager». En slik omstilling var sannsynligvis en pådriver for å ikke skrive om temaet. Dette er mest sannsynlig tilfellet ettersom det både i kvantitativ del og i annen forskningslitteratur er beskrevet en økende interesse for temaet på 90-tallet.

2003

Ti år etter gikk interessen noe opp fra nivået i 1993. Av de fem treffene i Nasjonalbiblioteket er fire relatert til Tjøtta Krigskirkegård. To av disse treffene nevner krigskirkegården i sammenheng med en annen sak. Den første av disse ble utgitt 14. mai og handler om bombingene av D/S «Korsnes»⁷⁴, som var et lasteskip i konvoi med fangeskipet Rigel. Krigskirkegården blir nevnt i bildeteksten for å vise til hvor båten ble avbildet. Den andre saken kom i avisen som ble utgitt 2. juni og handler om en kvinne fra Vadsø som reiste til Sandnessjøen for å få hjertet undersøkt. I den sammenheng besøkte hun og mannen krigskirkegården som de er avbildet ved siden av.⁷⁵

De to siste sakene er en del større og har krigskirkegården i fokus. Den første artikkelen kom i avisen som ble utgitt 5. september. Saken har tittelen «Russerkirkegården på Tjøtta: Minneplater ble fjernet uten varsel».⁷⁶ Saken er på side 2, tar opp 2/3 av siden og har tre bilder. Ett av bildene, som også er det største, viser krigskirkegården og monumentet med sikte mot der minneplatene en gang lå. Det andre bildet viser minneplatene lagret hos «Planteforsk Tjøtta». Det siste bildet viser Ståle Kristiansen som er oppsynsmann for krigskirkegården. Hovedfokus for artikkelen er den manglende begrunnelsen til hvorfor det ble valgt å fjerne minneplatene til de sovjetiske krigsfangene. Fra krigsgravtjenestens side blir det forklart at navneplatene ble fjernet i forventning om å få navngitt resten av de 8000 krigsfangene. Denne

---

⁷⁴ Helgelands Blad, 14. mai, 2003

⁷⁵ Helgelands Blad, 2. juni, 2003

⁷⁶ Helgelands Blad, 5. september, 2003

forventingen kommer av Sovjetunionens kollaps og potensialet i et «åpent» Russland. Tanken er at det ikke fins plass for 9000-navneplater og at det heller må jobbes for å finne en alternativ løsning. Senere i artikkelen beskriver Kristiansen et russisk byråkrati som vanskeliggjør prosessen for å få navnene. Derfor er det heller ikke oppgitt noen dato på når navnene vil bli utgitt.

Denne artikkelen viser et stort engasjement for krigskirkegården og de navngitte krigsfangene. Spesielt interessant er måten avisen nå omtaler krigskirkegården som «russerkirkegården». I bildeteksten blir det vist til minneplater som minnes «sovjetiske krigsfanger». Til tross for dette blir kirkegården nå kalt for «russerkirkegården». Navnet kan tolkes som en aksept for at det nye Russland er arvtager til Sovjetunionen. Selv om det er en «navneendring» er minnet om de sovjetiske krigsfangene sterkt i lokalsamfunnet. Noe som eksemplifiseres når lokalavisen vier så mye plass til striden om navneplatene. Denne artikkelen viser til minnestedet på Tjøtta som et sted som huskes og som skaper engasjement selv 50 år etter åpningen.

Den andre artikkelen som omtaler krigskirkegården, ble publisert 1. oktober. Saken for denne artikkelen er beskrevet med tittelen «Ny begravelse på krigskirkegården».⁷⁷ Her ble det holdt en liten seremoni for to «russiske» soldater som ble funnet ved Målselv i Troms. Artikkelen er plassert helt bakers i avisen på side 28 og tar omtrent halve siden. Saken inneholder også et stort bilde som viser Kapellan Magne Løvlien som holder seremonien ved siden av Sonja og Ståle Kristiansen som har ansvaret for oppsynet av krigskirkegården. Her legger artikkelen vekt på at de to russiske soldatene fikk en verdig begravelse 60 år etter sin død. Ved soldatene ble det også lagt en liten bukett.

I denne saken blir kirkegården kun omtalt som «krigskirkegården på Tjøtta» og ikke «russerkirkegården». De som bli begravet blir til gjengjeld omtalt som både «russiske» og som «soldater». At dem blir omtalt som «russiske» er enda et eksempel på den kalde krigens slutt og en bevisstgjøring av at det nå er Russland og ikke Sovjet avisen forholder seg til. Til tross for at dette er en spennende sak som viser at det fortsatt samles og begraves russiske likrester på krigskirkegården, er den gitt lite plass. Selve artikkelen er nokså liten i forhold til de andre som er blitt undersøkt og gir ikke mer enn en kort gjengivelse av begravelsen på cirka 150-200 ord. Reportasjen sier ingen ting ellers om krigskirkegården eller minnet til de russiske ofrene.

---

⁷⁷ Helgelands Blad, 1. oktober, 2003

Det lille som står, er en kort gjengivelse av begravelsesseremonien. Her blir heller ikke «Operasjon Asphalt» nevnt.

Til tross for en økt avisdekning av kirkegården sammenlignet med 1993 er det ikke mye som blir skrevet om minnet eller «Operasjon Asphalt». 2003 har heller ingen artikkel om 50 årsjubileet for vigslingen. Det er også spesielt at kirkegården får flere artikler relatert til seg, men ingen saker som vektlegger gravstedet eller ofrene der. Det avisomtalen i 2003 viser er ett engasjement for krigskirkegårdens velstand og vedlikehold. Artikkelen om navneplatene viser til et engasjement og diskusjon rundt gravstedet som ikke er blitt skrevet om tidligere. Det som kommer frem er en gradvis overgang fra å kun dekke seremonier, til avisomtale som også diskuterer og stiller spørsmål ved kirkegårdens vedlikehold og utseende. 2003 viser også en endring i språket og hvordan avisen omtaler kirkegården. Dette året blir den kalt «russerkirkegården» og de som ligger begravet blir også referert til som «krigsfanger» og ikke soldater.

2013

I 2013 øker avisomtalen betydelig sammenlignet med de foregående tiårene. 2013 gir 10 treff der krigskirkegården på Tjøtta blir nevnt i alle treffene. Dette er da det året med mest avisomtale. Omfanget og konteksten til hvorfor kirkegården blir nevnt er veldig ulik, slik som sett i tiårene tidligere. For å gjøre det oversiktlig vil disse treffene gjennomgås kronologisk ut fra når avisene ble utgitt. Fokuset er kun på de største reportasjene. Dette er på grunn av at enkelte treff ikke omtaler krigskirkegården annet enn ved fremtidige arrangement eller i en annen setting.

Første artikkel ble publisert i avisen 3. januar og er definitivt den største.⁷⁸ Dette er en reportasje som relativt sett er enorm sammenlignet med de tidligere artiklene som er blitt skrevet. Reportasjen strekker seg over seks sider under tema kalt «krigskirkegården» som står i toppteksten på de seks sidene. Denne reportasjen er delt i to deler, der de første fem sidene omhandler bakgrunnen for opprettelsen av krigskirkegården på Tjøtta og landskapsarkitekten bak. Den siste siden er en reportasje om den tidligere sovjetiske krigskirkegården ved grønsvik kystfort som ble ett av ofrene for «Operasjon Asphalt». Denne reportasjen inneholder en hel rekke med bilder, hele 14 bilder totalt. Disse består av plantegninger, portretter av de

---

⁷⁸ Helgelands Blad, 3. Januar, 2013

involverte, bilder fra byggeprosessen og bilder av tidligere avisartikler. Her er det bl.a. en plantegning som viser krigskirkegården på et område som ble vurdert i Vefsn. Dette er den første av reportasjene som tar for seg bakgrunnen til krigskirkegården og «Operasjon Asphalt». Reportasjen vektlegger utformingen av kirkegården tegnet av Karen Reistad og storpolitikken mellom Norge og Sovjetunionen under «Operasjon Asphalt». Den andre reportasjen er mindre rettet mot krigskirkegården på Tjøtta og retter søkelyset på den tidligere krigskirkegården på Grønsvik kystfort som ble gravd opp i sammenheng med «Operasjon Asphalt». Rett under denne reportasjen er det en liten kolonne som tar for seg kritikken rettet mot «Operasjon Asphalt». Her vektlegges det hvor dårlig organisert og forhastet gjennomføringen av operasjonen var.

Denne utgaven av HB inneholder informasjon om Tjøtta krigskirkegård. Avisomtalen kirkegården får her er historisk ladet, og er den første avisartikkelen som nevner og går inn på «Operasjon Asphalt». Artikkelen er den største ut av alle som har blitt undersøkt i de foregående årene, og viser en sterk vekst i interessen og behovet for å minnes også de mørkere delen av historien som f.eks. «Operasjon Asphalt».

Neste artikkel ble publisert i avisen 30. april og omhandler det kommende 60-årsjubileumet til krigskirkegården som fant sted i juli.⁷⁹ Denne artikkelen er trykt på side 25 og er nesten sidedekkende. Det er en relativt kort artikkel som tar for seg vigslingen i 1953 og markeringen av frigjøringsdagen som foregår i mai 2013. Her nevnes det at pårørende fra Russland, Ukraina og Kazakhstan skal være til stede. Dette er den første reportasjen som nevner de to siste landene, og viser til at det ikke bare er russere som er begravet på «russerkirkegården». Denne artikkelen fokuserer på historien til krigskirkegården og nevner bl.a. «Operasjon Asphalt» og åpningsseremonien i 1953. Denne omtalen viser et klart behov og ønske om at de som ligger gravlagt på kirkegården skal minnes. «Operasjon Asphalt» som også nevnes her gir inntrykk av at denne delen av historien har etablert seg som en del av det kollektive minnet.

Reportasjen datert til 7. mai tar for seg en Minneseremoni med besøk fra den russiske ambassaden.⁸⁰ Her møtes førstesekretær Maxim Koloss med ordfører Bård Anders Langø der dem minnes de sovjetiske «krigsfangene» og ofrene for «Rigel» katastrofen. Reportasjen er denne gangen trykket på side 17 og tar opp hele siden. Sammen med denne er det tre bilder: ett av Koloss som holder tale, ett av monumentet på krigskirkegården og ett av Koloss og Langø som leser på navneplatene til ofrene. Reportasjen her vektlegger mye av det samme budskapet

---

⁷⁹ Helgelands Blad, 30. april, 2013

⁸⁰ Helgelands Blad, 7. mai, 2013

som ble formidlet i 1953 og 1983, med ordbruk som: «Det er viktig at vi ser historien, men vi må også se framover, og alltid fortsette kampen mot urett» (s. 17). Dette minner om de tidligere uttalelsene i 53 og 83 der det ble vektlagt å sammen forhindre en ny krig, som kan sammenlignes med å se framover. Reportasjen er politisk nøytral og gir en lik beskrivelse av seremonien slik de tidligere avisene gjorde. Artikkelen nevner også at det er minneseremonier på krigskirkegården årlig, noe som ikke har blitt nevnt tidligere. Det står ikke noe om når disse årlige seremoniene begynte. Uansett gir det et inntrykk av minnstedet er aktivt og viktig. Det som skiller denne artikkelen ut, er at det også er viet en stor del til minne om ofrene i «Rigel katastrofen» som også ble hedret under seremonien. Reportasjen unngår å nevne historien rundt krigsofrene eller «Operasjon Asphalt». Reportasjen har på den andre siden en redusert plass i avisen sammenlignet med de tidligere reportasjene. Saken er trykket på side 17, istedenfor forsiden. Dette kan både vise til størrelsen på seremonien, samt en mindre interesse fra lokalavisens side å gi dette like stort fokus som tidligere.

Den 25. samme måned ble det trykt en ny sidedekkende reportasje tilknyttet krigskirkegården, som også hadde fokus på krigsofrene.⁸¹ Denne reportasjen handler om at 4000 av de 8000 navnløse krigsofrene skal ha blitt navngitt. Artikkelen tar for seg diskusjonen rundt navnene og hvordan disse skulle formidles. Denne saken strekker seg tilbake til en av avisene undersøkt i 2003 som omhandlet fjerningen av navneplatene på kirkegården. Grunnen til at dem ble fjernet var en forventning om at flere av ofrene skulle bli navngitt. Noe som omsider skjedde i 2013 og som denne reportasjen dekker. Dessverre ble ikke alle de 8000 ofrene navngitt.

Reportasjen retter et søkelys mot problematikken rundt formidlingen av de 4000 navnene som ble navngitt. Det legges vekt på spørsmålene rundt hvordan disse navnene skal visualiseres på krigskirkegården uten å skade de kvalitetene til arbeidet som landskapsarkitekten Karen Reistad utførte. Det ble planlagt å plassere ut navneplater innenfor veggene til kirkegården, slik at det «monumentale» ved kirkegården og monumentet blir ivaretatt. I reportasjen skrives det også om ytterlige forandringer på krigskirkegården. Her nevnes en minneplate på utsiden som har feilinformasjon som skal fjernes. Denne vil byttes ut med en informasjonstavle på parkeringsplassen. En ny port til den internasjonale krigskirkegården tilegner «Rigel»-katastrofen er også meldt. Disse endringene oppgis å være planlagt ferdigstilt til sommeren året etter.

---

⁸¹ Helgelands Blad, 25. mai, 2013

Reportasjen er supplert med tre bilder: det største viser seniorrådgiver Per-Otto Gullaksen, gravplassrådgiver Åse Skrøvset og kirkeverge Tove Hansen foran minnebautaen på krigskirkegården viet til de «russiske» ofrene. Det andre bildet som står øverst i reportasjen viser Skrøvset og Gullaksen. Det tredje bildet nederst viser Skrøvset og Gullaksen foran porten til «Rigel»-kirkegården. Reportasjen her viser at krigskirkegården på Tjøtta ennå er et aktivt minnesteid der det blir navngitt 4000 av ofrene, noe som bidrar til å minnes de døde og opprettholde minnet om soldatene som ligger begravet. Det at avisen har viet så mye plass til denne saken gir ett godt innblikk i hvor viktig krigskirkegården er i lokalsamfunnet og engasjement rundt hvordan krigsfangene skal minnes. Reportasjen gir inntrykk av at vedlikehold og respekt for minnet gravplassen representerer blir opprettholdt.

Påfølgende reportasje kom i avisen trykt 8. juni.⁸² Denne reportasjen er til sammen fire sider lang og handler om Halvor Fjermeros sitt besøk til krigskirkegården i sammenheng med den nye boken hans «Med lik i lasten». Reportasjen har størst fokus på boken og historien rundt «Operasjon Asphalt» og spesielt på transporten av likene. Det som er spesielt interessant med denne saken er Fjermeros sin opplevelse av krigskirkegården. Han bruker ordene: «Det va` sønnelige greier!» som HB har oversatt til «Her ser det ikke helt bra ut» (s. 30). Det som er tydelig utover reportasjen er at dette er en sak som hovedsakelig dreier seg om boken og «Operasjon Asphalt», men også kritikk av selve krigskirkegården som kommer frem i løpet av saken. Her blir utseendet til kirkegården kritisert på en måte som ikke har blitt gjort tidligere. I denne reportasjen blir «Operasjon Asphalt» fremmet som noe svært negativt og forhastet, noe Fjermeros selv sier han har lagt vekt på i boken. «Det som skjedde var et overgrep. Det håper jeg at jeg har klart å formidle» sier han selv. Kritikken av selve kirkegården er viet en egen kolonne på den siste siden i reportasjen. Det som særlig blir kritisert er dårlig stell, som har medført et «hav» av løvetann og overgrodde navneskilt på bakken. I tillegg mangler noen av minnesteinene navneskiltene. HB teller selv at så mye som 15 navneplater mangler.

Artikkelen om Fjermeros er en klar kritikk av vedlikeholdet. Det som er viktig er at kritikken kommer fra Halvor Fjermeros selv, som har viet mye tid til å skrive om «Operasjon Asphalt» og de russiske krigsfangenes skjebne. Kritikken blir i stor grad rettfærdiggjort når den kommer fra en som har viet mye tid til temaet ved å skrive en bok som bringer kunnskap om operasjonen og flyttingen av sovjetiske lik til Tjøtta. Reportasjen er i seg selv en av de største som er undersøkt i denne oppgaven og inneholder svært mange bilder. Første del som er viet til

---

⁸² Helgelands Blad, 8. juni, 2013

Fjermeros sitt besøk har hele seks bilder i varierende størrelse, som stort sett er av Fjermeros rundt omkring på kirkegården. Kolonnen dedikert til vedlikeholdet av kirkegården har tre bilder som alle viser de overgrodde minnesteinene og noen av dem som mangler navneplater. Til tross for hele fire sider dedikert til denne reportasjen står den langt bak i avisen, fra side 29-32. Reportasjen gir også et annet blikk på kirkegården enn det som er blitt gitt tidligere. Kritikken gir et perspektiv som kan tilsi at dette minnestedet ikke blir godt nok ivaretatt. Dette kan ut fra reportasjen spores tilbake til et lavt vedlikeholdsbudsjett som gjør stedet vanskelig. Denne opplevelsen er i sterk kontrast til artikkelen fra 1953 som viser en stor tilfredshet med krigskirkegården som HB den gang beskrevet som ett «Vakkert og verdig gravmæle». Tidligere reportasjer og artikler har gjerne gitt ett uttrykk for et stort engasjement for krigskirkegården og vedlikeholdet. Spesielt reportasjen fra 25. mai gir uttrykk for dette.

Den siste store artikkelen dedikert til krigskirkegården kom den 9. juli, der 60-årsjubileet siden vigslingen står i sentrum.⁸³ Denne reportasjen står på side 3 i HB og har hoved overskriften: «Mintes i siste liten». Saken blir også referert til på første side under tittelen «Dystert 60-års minne». Reportasjen rommer hele siden og viser til 60-års markeringen for vigslingen av krigskirkegården. Initiativtakeren for denne seremonien ble Steinbjørn Mentzoni fra Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF). Her deltok både ordfører Bård Anders Langø og prost Olav Rune Ertzeid. Fokuset for reportasjen ligger i hovedsak på hvordan denne seremonien ble hastet i gang. Denne hasteseremonien kan gi en forklaring på hvorfor det ikke er blitt skrevet om noen minneseremonier i avisene i 1993 og 2003. At frivillige aktører er de som ønsker å holde en seremoni kan vise til at det ikke var noen som ønsket å gjøre det samme i 1993 eller 2003.

Mot slutten av reportasjen vies det et lite avsnitt til å påpeke de klagene mot vedlikehold og klipping som har kommet inn den siste tiden. Her vises det også til Fjermeros sitt besøk på stedet som får sin egen kolonne under reportasjen. Denne kolonnen fikk overskriften: «Forfatter refser «fortielse og tristesse»». Her gjengis Fjermeros sitt besøk og opplevelse av krigskirkegården på Tjøtta, med hans misnøye av stedet og standarden. Det vises til at Fjermeros i ettertid har tatt et oppgjør med «Operasjon Asphalt» og vedlikeholdet av kirkegården. Her blir det argumentert for at godt vedlikehold av minnestedet er sentralt i vedlikeholdet av minne om de falne. Spesielt ettersom den offisielle grunnen til flyttingen var

---

⁸³ Helgelands Blad, 9. juli, 2013

for å vedlikeholde graven bedre, noe Fjermeros nevner. Kritikken retter seg også mot krigsgravstjenestens manglende interesse for å avholde noen minneseremoni.

For å oppsummere 2013 er dette året der avisomtalen går over til en kritisk tone. Omtalen krigskirkegården får er rettet mot vedlikehold og stell, fremfor minneseremonier. Det blir gitt rom til kritiske stemmer, og spesielt til Halvor Fjermeros som står frem og er krass i sin kritikk av vedlikeholdet. 2013 viser at det som står i fokus for avisen nå er krigskirkegården i seg selv. Fokuset på «Operasjon Asphalt» dette året er et klart avvik fra tidligere avisomtaler. Det er ikke bare viktig å minnes de ofrene som ligger begravet, men også hvorfor dem ligger der. Flere spørsmål blir stilt enn tidligere, og krigskirkegården får mye større dekning og omtale sammenlignet med de andre årene som er undersøkt. At det er større rom for kritikk og fortellingen om «Operasjon Asphalt» kommer fram kan ha en sammenheng med at det nå er lenge siden andre verdenskrig og de sovjetiske krigsfangenes lidelse i Norge. Tidligere var det gjerne ønskelig å glemme det negative ved fortiden og se fremover, noe som ofte var budskapet i seremoniene som ble holdt på kirkegården. I senere tid når den kalde krigen er over og det begynner å bli et stort tidsrom mellom 2013 og andre verdenskrig, er det rom for å grave frem tematikk som ble glemt. Den nyere interessen kan knyttes til det Rønnebu skrev om at den tidligere historieskrivingen fokuserte på norsk heltomot under krigen. Et narrativ som ikke hadde plass til de sovjetiske krigsofrene, som stod i veien for en norsk «positiv identitet».⁸⁴ Sentralt for året 2013 er å grave frem og formidle historien om «Operasjon Asphalt» og større fokus på vedlikehold av minnestedet Tjøtta krigskirkegård.

3.3 Hvordan har avisomtalen utviklet seg?

Krigskirkegårdens avisomtale har forandret seg betraktelig fra 50-tallet frem til i dag. Med de stikkprøvene som er analysert kan det dannes to grupperinger av avisomtalen, en før og en etter år 2000. Fra 50-tallet frem til 90-tallet hadde krigskirkegården en begrenset omtale. Som oftest var omtalen preget av minneseremonier, eller så fikk ikke kirkegården noen omtale i det hele tatt. I de tilfellene det var en seremoni til stede ble kirkegården omtalt positivt. Fokuset lå ofte på talerne, og budskapet deres som omfavnet tema som fred og et felles ansvar for å unngå en ny krig. I disse tilfellene ble ikke historien om «Operasjon Asphalt» nevnt. Når disse seremoniene ble omtalt i Helgelands Blad ble dem gjerne plassert på forsiden med flere bilder.

---

⁸⁴ Rønnebu, 2014, s. 351

Dette vitner om hvor viktig seremoniene ble ansett, spesielt på en tid der bilder i en artikkel ikke var en selvfølge. Andre ganger ble kirkegården nevnt i sammenheng med besøk på stedet. Kirkegården blir med dette også omtalt som en viktig severdighet i lokalområdet som er verdt å besøke. Dette gjør stedet til noe mer enn bare en kirkegård, men også en lokal severdighet.

Etter 2000-tallet skifter fokuset i avisomtalen angående kirkegården. Vedlikehold og standarden til kirkegården blir vektlagt. Kirkegården går vekk fra å kun bli nevnt i sammenheng med besøk eller seremonier, til å få artikler som er direkte rettet mot gravlunden. Året 2013 gir et stort mangfold av artikler som er viet både til seremonier og til krigskirkegården direkte. Tematikken i artiklene er ofte rettet mot vedlikehold, stell og historien om «Operasjon Asphalt».

Andre utviklingstendenser er språkbruket. For det første er det interessant hvordan HB går fra å omtale krigskirkegården som «gravlund» på 50-tallet. Det er også interessant hvordan HB i 2003 begynner å kalle kirkegården for «russerkirkegården», til tross for at det også er andre sovjetiske nasjonaliteter begravet der. Dette tolkes som at Russland blir sett på som «arvtageren» til Sovjetunionen og at dette er grunnen til at den blir omtalt som «russisk». Selv om dette blir feil, er det mest sannsynlig gjort for å vise til den største av etterkommerstatene til Sovjetunionen. Interessant nok har HB omtalt ofrene på kirkegården som «russiske» helt siden 50-tallet. Dette er veldig spesielt og kan være vitne om at Sovjetunionen og sovjetborgere fortsatt ble sett på som «russiske» i lokalområdet. Dette er ikke godt å vite basert på avisene, men det har definert hvordan ofrene er blitt omtalt i HB. Ellers har omtalen rundt ofrene også endret seg gradvis fra å kun bli referert til som «soldater» til å også bli referert til som «krigsfanger». Dette begynner i 1993 og fortsetter både i 2003 og 2013. Dette er et viktig skille, ettersom det tidligere var det viktig for både norske og sovjetiske myndigheter at soldatene skulle minnes som soldater og ikke krigsfanger.

Utenom innholdet har også omtalene endret seg i omfang og fasong. Artiklene får større omfang både i sidetall og bilder. Spesielt i 2013 er artiklene angående krigskirkegården relativt store, der den største er på seks sider. Dette er i kontrast til de tidligere artiklene fra 1953 og 1983 som begge var på en side. På den andre siden blir en del av de nyere omtalene plassert lengre bak i avisen og har ikke lengre forsideplass. Til gjengjeld går artiklene mer i dybden og har mer plass til å diskutere vedlikehold, «Operasjon Asphalt» og utseendet til gravlunden. Flere bilder vitner om den teknologiske utviklingen og hvordan det er større tilgang til å fotografere samt hvordan et mer moderne avisformat overgir mer plass til bilder.

4.1 Avslutning og konklusjon

Gjennom oppgaven er det gjennomgått hva «Operasjon Asfalt» er, bakgrunnen for Tjøtta krigskirkegård samt en kvantitativ og en kvalitativ undersøkelse av avisomtalen til kirkegården i Helgelands Blad frem til i dag. Undersøkelsen av lokalavisene fra 50-tallet frem til 2019 viser at hovedtendensen er en større avisomtale om krigskirkegården i nyere tid. Ved den kvantitative undersøkelsen får en ett inntrykk av at avisomtalen er stor på 50-tallet og synker frem til 90-tallet der temaet får økt interesse igjen. Dette er en tendens som er tydelig både blant alle aviser nasjonalt, men også for Helgelands Blad. Ved videre undersøkelse i den kvalitative delen viser det seg at dette inntrykket ikke er dekkende. Med en mer dyptgående undersøkelse med stikkprøver fra hvert tiår, ser en at medieomtalen er svært manglende før 2000-tallet. Først i 2013 finner man et spredt utvalg med ulike artikler og reportasjer tilknyttet Tjøtta Krigskirkegård. Dette er i sterk kontrast til årene 1963 og 1973 der det ikke er noen artikler knyttet til stedet. At det ikke nevnes en eneste gang i disse årene gir ett inntrykk om at det ikke ble gjennomført en lignende seremoni som i 1953. Lignende avisomtale kom ikke før i 1983 med en tilsvarende reportasje som den i 1953 angående 30 årsjubileet for vigslingen. En reportasje som er svært lik i budskap og form som den fra 50-tallet, der fokuset også ligger på å holde et godt forhold mellom Norge og Sovjetunionen og et felles ansvar for å unngå en ny krig. Denne avisomtalen kan tyde på at en nå begynner å dekke minneseremonier og gi et økt fokus til krigskirkegården. Til tross for dette ble det ikke trykt en lignende artikkel i 1993 om noen seremoni eller om 40-årsjubileet. Dette året gir ingen avisdekning som kan diskuteres annet en hvor merkelig det er at man unnlater å skrive noe om dette jubileet. Et faktum som er i kontrast med de funnene som kom frem i kvantitativ del, der inntrykket var en enorm avisomtale som startet på 90-tallet. Dette er merkverdig ettersom dette er tiåret da den kalde krigen var over. Her forventet jeg en økning i avisomtalen, men denne kom ikke før i 2013.

Ut fra de stikkprøvene som er blitt gjort er det et avvik fra tallene i kvantitativ del og Soleims beskrivelse av økt interesse for de sovjetiske ofrene fra 80-tallet frem til i dag. Tallene i kvantitativ del viste til en betydelig økning i antall avisomtaler relatert til krigskirkegården fra 90-tallet frem til 2010-tallet. Ut fra stikkprøvene kommer ikke denne veksten tydelig frem før i 2013. Selv om denne veksten er sen, vitner stikkprøvene på den andre siden om at det er en økt interesse for krigskirkegården. En interesse som kan knyttes til en større akademisk trend som ønsket å utfordre tidligere historieskriving, som ble beskrevet av Rønnebu. Den nye historieskrivingen utfordret tidligere historieforskning og har rettet søkelyset mot fortellingene

om krigsprofitører, frontkjempere og fangevoktere. Den økte avisomtalen krigskirkegården får og reportasjene om «Operasjon Asphalt» henger derfor sammen med en større trend i norsk historieskriving som utfordrer den tidligere etablerte historielitteraturen og historieforståelsen. Fokuset blir derfor på de mer «makabre» og kontroversielle delene, slik som «Operasjon Asphalt». Dette gir mening ettersom de gangene krigskirkegården blir nevnt på 50- og 80-tallet er det alltid fokus på fremtiden. Dermed kan det sies at avisomtalen har endret seg sammen med en bredere tendens innen historieskriving til å ta for seg tematikk som tidligere var «kontroversiell». For å besvare problemstillingen så har avisomtalen til krigskirkegården med tiden blitt større i både omfang, antall sider og bilder, mer kritisk mot gravlundens vedlikehold og stell, og til slutt mer historiebevisst i forhold til krigskirkegårdens opprinnelse som en konsekvens av «Operasjon Asphalt».

Bibliografi

Litteratur

- Eriksen, K. E., & Pharo, H. Ø. (1997). *Kald krig og internasjonalisering: 1949-1965*. Bind 5. Oslo: Universitetsforlaget
- Eidsaune, T. H. (1999) *Kirkegårdskrigen 1951*. I Rana historielag (red), *Årbok for Rana*. Mo i Rana.
- Fjermeros, H. (2013). *Med lik i lasten. Operasjon Asfalt – de sovjetiske massegravenes skjebne i Norge*. Norge: Scandinavian Academic Press
- Flo, I. (red.) (2010). *Norske aviser fra A til Å. Norsk presses historie 1660-2010*, bind 4. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvande, L. & Naastad, N. (2020). *Hva skal vi med historie?: Historiedidaktikk i teori og praksis (2. utg.)*. Oslo: universitetsforlaget
- Rønnebu, G. L. (2014). *En ualminnelig vemmelig sak*. (Mastergradsavhandling), Universitet i Nordland.
- Soleim, M. N. (2016). *Operasjon asfalt. Kald krig om krigsgraver*. Orkana akademisk
- Vella, S. (2009). Newspapers. In M. Dobson & B. Ziemann, *Reading Primary Sources* (s. 193-208). Abingdon: Routledge.

Kilder

Nasjonalbibliotekets nettbibliotek:

- Helgelands blad (digitalisert) årgang 1953
- Helgelands blad (digitalisert) årgang 1963
- Helgelands blad (digitalisert) årgang 1973
- Helgelands blad (digitalisert) årgang 1983
- Helgelands blad (digitalisert) årgang 1993
- Helgelands blad (digitalisert) årgang 2003
- Helgelands blad (digitalisert) årgang 2013

